

Отримано: 18 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 11 березня 2019 р.

e-mail: v.mariya@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-26-28

Зозуля М. О. Роль несвідомого у створенні ідіостилу митця (на прикладі творчості У. Голдінга). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 26–28.

УДК 81.111'42

Зозуля Марія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент, Національний Авіаційний Університет

РОЛЬ НЕСВІДОМОГО У СТВОРЕННІ ІДІОСТИЛЮ МИТЦЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ У. ГОЛДІНГА)

У статті розглянуто прояви несвідомого у художній творчості людини на прикладі вивчення художніх літературних творів. В якості джерела матеріалу виступають дванадцять романів У. Голдінга, одного з найбільш значущих прозаїків Великобританії. Під час аналізу метафоричних виразів у романах У. Голдінга встановлено, що в процесі метафоричного переосмислення як об'єктів та явищ природи, так і багатьох концептів, пов'язаних з людиною, значну роль відіграє метафора-персоніфікація, яка на мовному рівні проявляється у великій кількості метафоричних виразів в текстах його романів та стає відмінною ознакою ідіостилу письменника.

Ключові слова: ідіостиль, несвідоме, метафора, метафора-персоніфікація, концептуальна метафора.

Mariia Zozuliia,
PhD, Associate professor, National Aviation University

THE ROLE OF UNCONSCIOUS IN THE CREATION OF AUTHOR'S IDEOSTYLE (ON THE WORKS BY W. GOLDING)

The article deals with manifestations of the unconscious in the artistic creation of man on the example of the study of artistic literary works. As the source of the material works by W. Golding, one of the most significant prose writers in the UK, are used. Since it is believed that reliable results of the study can be obtained only after analyzing all the works of the author, in the analysis, all twelve novels of the writer are used. An appeal to the analysis of a metaphor in the works of a particular author allows us to explore the specific traits of the author's individual cognitive space.

In the analysis of metaphorical expressions in the works of W. Golding it is established that in the process of metaphorical rethinking of objects and phenomena of nature, as well as of many concepts related to a human being, a significant role is played by metaphor-personification, which at the linguistic level manifests itself in the great number of metaphorical expressions in the texts of his novels and becomes a distinctive feature of the idiosyncrasy of the writer. Such features of W. Golding's idiosyncrasy can be explained by the activity of the unconscious of the writer. Based on the peculiarities of the author's style, which it provides, one can speak of the affiliation of works to a certain person and use it when establishing authorship.

Key words: metaphor, personification metaphor, conceptual metaphor, idiosyncrasy, unconscious.

Питання про несвідоме, тобто про існування й роль неусвідомлюваної психічної діяльності, про форми роботи мозку, що пов'язані із творчою діяльністю, але лишаються при цьому неусвідомлюваними їхнім суб'єктом, неодноразово опрацьовувався дослідниками гуманітарних дисциплін – літературознавцями, філологами тощо [13].

Несвідоме – дуже важливий фактор у душевному житті людини. Воно працює в межах системи, яка створена співвідношенням симультанно існуючих усвідомлюваних і неусвідомлюваних психологічних установок. Сказане належить до проявів несвідомого в умовах будь-якої цілеспрямованої діяльності. Але особливо це доводиться враховувати при спробах дослідження ролі й місця несвідомого в художній творчості. Тут ефекти несвідомого виступають майже завжди як вираження найвищою мірою складного співвідношення неусвідомлюваних психологічних установок митця. Саме тому будь-який художній акт, «пов'язаний навіть із якоюсь часткою, вузьким змістом, несе на собі звичайно відбиток усієї особистості художника, що віддзеркалюються в ньому часом чіткіше, ніж вона відбивається в конкретному вчинку або висловленні» [2, с. 67].

Створення твору мистецтва припускає творчу переробку абстрактних і почуттєвих даних, сприйнятих раніше автором, відбір і зміну життєвого матеріалу на основі попереднього досвіду, думок і почуттів, смаків і прагнень художника. Особливе, «привілейоване» місце відведено, звичайно, художній творчості.

Процес створення естетичного образу складається з безперервної низки рішень, які художник повинен приймати, щоб матеріалізувати свій естетичний задум. Рішення вибору естетично виправданих форм, рухів, слів, завжди ґрунтуються на складному сполученні того, що художник усвідомлює, і того, що ним як мотив рішення усвідомлюється погано або навіть не усвідомлюється зовсім [2, с. 62]. Художня творчість детермінується в якійсь своїй частині активністю несвідомого. Це проявляється в тім, що мотиви вибору при «художніх рішеннях», які безупинно приймає автор, не завжди доступні його свідомості. Тлумачення письменником того, що він бачить, зміст, що він вкладає у свої роботи, визначається його особистістю. Специфічну ж гостроту бачення, особливий стиль письменника забезпечує саме несвідоме [2, с. 63].

За словами Ф. В. Басіна, залежність художнього твору від активності несвідомого ніколи сумнівів не викликала, оскільки опора рішень митця, коли він обирає характер літературних сюжетів, персонажів і т.ін., на психологічні процеси й мотиви, які залишаються художником «беззвітними», і тому нечітко, або навіть зовсім не усвідомлюваними, – явище занадто часте й очевидне, щоб воно могло лишитися непоміченим [2, с. 59].

Бажання зрозуміти, як саме працює людське мислення, виявити особливості мислення окремої людини, що відображається також і в характерних рисах ідіостилу того чи іншого автора, виступає одним з головних чинників вивчення дослідниками художніх літературних творів різних письменників [4; 5; 7; 10; 11; 12; 18; 19]. При цьому матеріалом може служити як окремий твір, так і сукупність творів одного автора [11, с. 9].

Слідом за Н.А. Фатеевою [15] припускаємо, що достовірні результати дослідження можна отримати тільки проаналізувавши всі художні твори письменника. Тому в якості джерела матеріалу виступають дванадцять романів У. Голдінга, одного з найбільш значних прозаїків Великої Британії [16, с. 5].

Звернення до аналізу метафори у творчості конкретного автора дозволяє дослідити специфіку авторського індивідуального когнітивного простору [1; 3; 9], що корелює із дослідженнями в рамках когнітивної поетики [6; 14; 17], одним із завдань якої є встановлення концептуальних особливостей формування тропів та способів їх реалізації в художньому дискурсі.

Результати контекстуального та семантичного аналізу метафоричних виразів, за допомогою яких концептуальні метафори вербалізуються в текстах творів У. Голдінга, свідчать про те, що референти метафоричних виразів утворюють дві концептосфери: **СВІТ ЛЮДИНИ** (1901 приклад – 55,5%) і **СВІТ ПРИРОДИ** (1524 приклади – 44,5%).

Структура концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ** характеризується складною та ієрархічною будовою. Метафоричне вираження у творах У. Голдінга отримують численні та різноманітні концепти на позначення природних об'єктів і явищ. Значною частотністю використання відзначаються концепти на позначення об'єктів навколишньої дійсності (*ВОДА, ОКЕАН, ГОРА, СТРИМЧАК*) та природних явищ фізичного характеру (*ВОГОНЬ, СВІТЛО*).

Структура концептосфери-референта **СВІТ ЛЮДИНИ** має більш складну ієрархічну будову. Часте використання в якості референтів концептів з домена ЛЮДИНА Є ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (51% обсягу концептосфери) свідчить про те, що людина привертає увагу автора, передусім, як жива істота. З-поміж концептів, які характеризують людину як живий організм, на перший план виходять ті, що пов'язані з її інтелектуально-емоційними та зовнішніми характеристиками.

Під час аналізу метафоричних виразів у романах У. Голдінга встановлено, що в процесі метафоричного переосмислення як об'єктів та явищ природи, так і багатьох концептів, пов'язаних з людиною, значну роль відіграє метафора-персоніфікація – майже 43% від загальної кількості прикладів, отримують визначення саме завдяки цьому виду метафори. Така висока частотність використання цього виду метафори не є типовою. Саме завдяки цьому творчий доробок письменника наповнюється незвичайними образами й приваблює своєю чарівною атмосферою.

Метафоричні вирази, які вербалізують персоніфікацію в текстах романів, не є поодинокими прикладами. Сукупно вони є ознакою особливого світосприйняття, коли навколишній світ сприймається як живий організм. На перший план в процесі персоніфікації виходить така характеристика живої істоти, як спроможність виконувати різноманітні дії. Як кореляти використовуються також концепти на позначення зовнішності, фізіологічних та інтелектуально-емоційних характеристик, родової приналежності. Отже, для створення метафоричного образу живої істоти задіяні майже всі характеристики, за якими вона відрізняється від неживих об'єктів. Той факт, що метафора-персоніфікація займає таке значне місце серед інших видів концептуальних метафор в текстах романів У. Голдінга, можна вважати відмінною рисою ідіостилю автора.

Важливим показником типовості для автора певної метафоричної моделі є її функціональні властивості: частотність, продуктивність та домінантність. Частотність надає кількісної характеристики метафоричній моделі. Продуктивність вказує на високу частоту використання концептів-корелятив певних груп на позначення тієї чи іншої характеристики живої істоти. Домінантність демонструє превалювання певної метафоричної моделі у творах автора.

Розгляд частотності метафоричних моделей, що формують загальні метафоричні моделі, виявив, що всередині загальної метафоричної моделі «**СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**» частотними є моделі «**ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**» – *The sun winked at him. 'Сонце підморгнуло йому.'* [Pincher Martin, p. 98] та «**ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**» – *... the scent had paws and a cat's teeth. '... запах мав лапи та котячі зуби.'* [Inheritors, p. 93]. З-поміж моделей, які утворюють загальну метафоричну модель «**СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА**», до частотних належать моделі «**АРТЕФАКТ Є ЖИВА ІСТОТА**» – *There was another door, soft-covered; and when Philip pushed, it spoke to us.* 'Там були інші двері з м'яким покриттям; і коли Філіп штовхнув їх, вони заговорили до нас' [Free Fall, p. 60], «**ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВІ ІСТОТИ**» – *Lok's ears told him that they (hyenas) were hungry and his nose assured him that they were alone. 'Вуха Лока сказали йому, що вони (гієни) були голодні, а його ніс запевнив його, що вони були самі.'* [Inheritors, p. 119] та «**СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА**» – *... an awful knowledge of Fa creeping towards them caught him by the throat so that he could not breathe and his heart began to shake him. '... жахливе знання того, що Фа повзла до них, схопило його за горло так, що він не міг дихати, і його серце почало трусити його'* [Inheritors, p. 179].

Під час аналізу продуктивності було встановлено, що при створенні образу природи як живої істоти та образу об'єктів і явищ зі світу людини як живих істот залучалися такі характеристики живої істоти, як зовнішність, ментальні процеси та явища, почуття та емоції, поняття, пов'язані з фізіологією, здатність виконувати різноманітні дії, а також приналежність до певного роду істот. Для обох виділених загальних метафоричних моделей висока продуктивність характерна для такої властивості живої істоти, як здатність виконувати різноманітні дії.

Дослідження домінантності загальних метафоричних моделей за періодами творчості, дозволило встановити, що в перший період творчості письменника домінантною є загальна метафорична модель «**СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**», але з часом пріоритети автора змінюються, і в другому періоді творчості починає домінувати загальна метафорична модель «**СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА**». Розгляд домінування загальних метафоричних моделей в окремих романах письменника підтверджує тезу про те, що домінантність метафоричних моделей змінюється з часом, але, разом з тим, вказує на те, що домінування певної загальної метафоричної моделі не збігається з виділеними періодами творчості.

Концептуальна метафора-персоніфікація вербалізується в текстах романів У. Голдінга п'ятьма видами метафоричних виразів: метафорою в традиційному її розумінні – *At once she was aware of how the mountain looked down at her* 'Вона відразу ж відчула, як гора подивилася на неї' [Scorpion God, p. 69], метаморфозою – *(moon) ... a white Sky Woman danced* '(місяць) ... біла Небесна Жінка танцювала' [Scorpion God, p. 101], порівнянням – *The settlement stayed as wide awake as the animals on the plain* 'Поселення не спало, як тварини на рівнині' [Scorpion God, 72], метафоричним епітетом – *happy darkness* 'щаслива темрява' [Scorpion God, p. 95], *pitiless fire* 'безжалюгідний вогонь' [Scorpion God, p. 162] та мертвою/стертою формою метафори – *the foot of the mountain* 'нога гори' [Inheritors, p. 215], *the head of the bed* 'голова ліжка' [Fire Down Below, p. 43]. Частіше за все (1032 метафоричних виразів з 1452 випадків персоніфікації) концептуальна метафора-персоніфікація актуалізується за допомогою метафори в традиційному її розумінні. Доли інших видів метафоричних виразів є незначними.

Такі особливості ідіостилю У. Голдінга можна пояснити активністю несвідомого у письменника. Спираючись на особливості стилю автора, які воно забезпечує, можна говорити про належність творів певній людині і використовувати це при встановленні авторства. Роль такої особливості в ідіостилі У. Голдінга відіграє широке використання концептуальної метафори-персоніфікації в текстах романів в усій сукупності її характеристик, що притаманні письменнику, а саме: часте використання метафори-персоніфікації (майже 43% всіх випадків метафоризації); персоніфікація концептів з усіх доменів обох виділених концептосфер-референтів **СВІТ ПРИРОДИ** та **СВІТ ЛЮДИНИ**; визначення за допомогою персоніфікації отримують майже дві третини (56%) концептів з концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ** та одна третина (31%) концептів з концептосфери-референта **СВІТ ЛЮДИНИ**; використання загальної метафоричної моделі «**СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**» у 1,5 рази частіше, ніж загальної метафоричної моделі «**СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА**»; переважальне використання таких моделей концептуальної метафори-персоніфікації, як «**ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**», «**ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА**», «**АРТЕФАКТ Є ЖИВА ІСТОТА**», «**ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВІ ІСТОТИ**» та «**СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА**»; переважне звертання при створенні метафори-персоніфікації до такої властивості живої істоти, як здатність виконувати різноманітні дії; зміна у часі моделі метафори-персоніфікації, що домінує; превалювання певних способів вербалізації концептуальної персоніфікації (метафора в традиційному її розумінні).

Перспективним видається вивчення інших моделей концептуальної метафори в романах У. Голдінга, а також дослідження використання концептуальної метафори-персоніфікації у творах різних авторів, які належать до одного й того самого мовного соціуму (наприклад, визначення гендерних особливостей використання цього підвиду метафори), та зіставний аналіз концептуальної метафори-персоніфікації у творах письменників, які належать до різних мовних соціумів та культур (наприклад, англійських, німецьких, російських та українських авторів).

Література:

1. Акуленко В. В. Світова лінгвістика ХХ–ХХІ століть: міжнародне взаємопорозуміння та його обмеженість. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи* / НАН України. Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов; Редкол.: В. В. Акуленко (голов. ред.) та інші. Київ: Логос, 2006. № 1. С. 3–10.
2. Басин Ф. В., Прангшвилли А. С., Шерозия А. Е. О проявлении активности бессознательного в художественном творчестве. *Вопросы философии*. 1978. № 2. С. 61–73.
3. Болдырева А. Каламбур как средство создания юмористического эффекта (фреймовый подход). *Новая филология: Сборник научных работ*. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. № 29. С. 49–54.
4. Єсипенко Н. Г. Лексико-семантичні компоненти авторського стилю і мовна картина світу (на матеріалі англійської прози воєнної та мирної тематики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернівці, 2007. 22 с.
5. Іконнікова М. В. Особливості індивідуального стилю в різних видах дискурсу (на матеріалі творів Д. Оруела). *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2006. № 27. С. 175–177.
6. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
7. Колеснік Д. С. Концептуальний простір авторської метафори у творчості Айріс Мердок: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04. Київ, 1996. 260 с.
8. Крылов А. А. Концептуальный анализ текста: на материале «Слова о смерти» Игнатия Брянчанинова: дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19. Москва, 2004. 204 с.
9. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. № 1. 2004. С. 6–17.
10. Лисенко Н. В. Метафора і символ у поетичному ідіостилі Тодося Осьмачки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2003. 20 с.
11. Мазєпова О. В. Лінгвістичні особливості ідіостилю Сохраба Сеперхі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії». Київ, 2007. 19 с.
12. Макаренко Л. В. Поліфункціональність метафори в індивідуальному стилі Юрія Клєна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2007. 19 с.
13. Менегетти А. Образ и бессознательное. Москва: ННБФ «Онтопсихология», 2004. 454 с.
14. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2007. 364 с.
15. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва: Агар, 2000. 280 с.
16. Чамеев А. Уильям Голдинг – сочинитель притч. *Голдинг У. Бог-скорпион*. Санкт-Петербург: Азбука, 2001. 288 с.
17. Freeman M. The Body in the World: A Cognitive Approach to the Shape of the Poetic Text. *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis* / ed. by E. Semino, J. V. Culpeper. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 2002. P. 23–48.
18. Turner M. The Literary Mind. Oxford: Oxford University Press, 1996. 188 p.
19. Turner M. Death Is the Mother of Beauty. USA: Cybereditions, 2000. 176 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Golding W. Fire Down Below. London: Faber and Faber, 1989. 313 p.
2. Golding W. Free Fall. London: Faber and Faber, 1968. 286 p.
3. Golding W. The Inheritors. London: Faber and Faber, 1988. 233 p.
4. Golding W. Pincher Martin. London: Faber and Faber, 1962. 208 p.
5. Golding W. The Scorpion God. London: Faber and Faber, 1977. 178 p.